

ասեն՝ միանգամայն երկար զրեցին և խորհրդածեցին նորա ընտանեկան և ընկերական, քաղաքական և կրօնական վարույց և բարուց և զործոց վրայ: Բաշմալիս ընթերցող Հասարակութիւնն արդէն զանազան անգամ առիթ ունեցեր է Հանգիստ անցելոյն մէջ՝ կարդալու Գլատագոնի վարքը և կամ դրուատիքը, ուստի կրկնաբան չլինելու համար՝ զանց կ'ընենք Հինը վերանորոգել, Բայց սակայն Հնազոյն՝ այլ մինչեւ օրո զեւ եւս

ծածկուած՝ սեփական յիշատակ մը վեհ ծերունոյն, իրրեւ համառօտ՝ սակայն ընդարձակաս զամբանական ճառ մը՝ իւր ըզձից և զործոց հոշակիչ, իրրեւ սիրալոյզ պսակ մի շիրմի՝ քաղելով վանքիս յիշատակագրոց էջերէն, տիրազգած և զգայուն սրտով կը մտնենամք ի սնարս դամբանին, իւր ծանօթ սրտով և իսկական ձեռքով գրուած Հետեւեալ խօսքերը՝ վանքիս Հիւրընկալ սեմոց այցելութեան մ'առթիւ. և միանգամայն կը Հծծեմք

My dear sister

With all good wishes
for the prosperity of Armenia
and Armenians

October 2. 1879

Catherine Gladstone

այս խօսքերս. «Ո՛վ վեհ քաղաքացիւ ընդհանուր մարդկութեան, մեծամեծ ազգաց Հեռնաւս այն փոքրիկ ազգն, որուն բարեբաւտութեան փափաքող եղաք բանիւ և առդեամբք, երախտագէտ զգացմամբ դրոշմած է արդէն անմահ անունդ ժամանակիս պատմութեան տխուր էջերուն մէջ՝ Բսկեղէն ըստացող տառերով *»:

* Գլատագոնի մահուանէն քիչ օր յետոյ, երկու աղետական անգղիացի օրհորդ քոյրք: Ին և Ph. Timmins, որք ամսով յառաջ եկած էին ի տեսութեան վանացո, խաւրցին Թանգաբանի՝ իրենց անմուսանալի Աղգակցին գեղեցիկ շուգարոյ պատկեր մի, ի հաճոյ յիշատակ:

ՓՐԵՆԵՐԻԿ ՄԻԻԼԼԷՐ

ՓՐԵՆԵՐԻԿ ՄԻԻԼԼԷՐ տխուր կափարիչը ծածկեց աշխարհիս երեսէն՝ լեզուպիտական Հետազօտութեանց մէջ՝ ներկայ դարու առաջնորդող աստղերէն մին. մեռաւ Փրենքրիկ Միլլէր, և իւր մահուան գոյժը տխրեցուց, ընդհանրապէս առջն բանասիրական մտքեր, մասնատրապէս Հայերենագիտութեան պարապողները, և ի միջի այլոց նաեւ յատկապէս Մխիթարեան միաբանութիւնս,

որուն միշտ բարեացակամ և ազնիւ յարգող ցուցեր էր ինքզինքը՝ իւր յարաբերութեանց մէջ։

Փրեզերիկ Միւլլը գերմանացի ընտանեաց սերունդ էր, բայց Բուհմիոյ մէջ ծնած։ Միտեալ ինքզինքը՝ Հերման Բոնիցի տառնորդութեան ներքեւ, մի և նոյն ժամանակ սովորեցաւ նաեւ սանսկրիտ և բալտիկական (գնդ) լեզուները, Անտոն Բոյլերի առաջնորդութեամբ, և այս առած սկզբնաւորութեամբ յառաջ ընթանալով՝ քառասուն տարի անընդհատ աշխատեցաւ՝ ամէն ժամանակի և ամէն ազգի լեզուան ձայնագիրութեան և ձեւաբանութեան հետազոտութեանց վրայ։

Մինք աւելի յարմարագոյն դրուստող մի չենք գտներ այս միտ բանասիրին արժէից՝ քան ինչ որ գրած է նորա մահուան առթիւ, երբեմն նորա արժանաւոր աշակերտակից և այժմ ալ նոյն ճիշդի ուսմանց պարագող մեր ազնիւ և զիտուն բարեկամն Էմիլիոյ Տէզա, հետեւեալ խաղերնէն թարգմանուած տողերով. «Փ. Միւլլը, կ'ըսէ, հեղինակաց գրութեան ոճին և վայելչաբանութեան աւելի՛ ուշ կը գնէր նոցա խօսքերուն կամ բառերուն զօրութեան, զորս իւր քանդակող սուր մտքով կը կոկէր կը զրտէր. ազգաց և կամ արուեստից պատմութեան աւելի՛ կը քննէր մարկութեան քննական ընթացքը, կը հետազօտէր խոհմութեամբ նորա արգասիքները, զանոնք բացայայտ կարգի վրայ կ'առնուէր, և ասանց բարձրագոյն թոփնբերու մէջ ինքզինքը կործնեցրնելու՝ ուղղակի իւր գիտած վիճանին կը դիմէր»։

«Հաստատուն և զարմանալի յիշողութիւն մը միշտ դաշնակից էր նորա ողջամիտ դատողութեանց հետ։ Աւելի հետաւոր իրաց՝ քան թէ մտապայէց կը դարձնէր իւր մտադրութիւնը՝ թէ՛ տեղեաց և թէ՛ ժամանակի վերաբերութեամբ, որով պրովէնտիալէն (գաւառաբանութեան) առաջ և աւելի եթովպեոյնն ուսաւ, սերբերնէն աւելի մայիզական լեզուն. մանաւանդ թէ կրնանք ըսել՝ որ նորագոյն լեզուաց համար համակրանք չէր տաժեր, և ոչ գուցէ Եպիստոսի երգերուն յու նարէնը Մովսիսի լեզուին չափ հետաքրքրու-

թեան առիթ ընծայեց իրեն, և կամ Վանեցոց խօսածը՝ խորենացալ գրածին հաւասար. և զեւ աւելի զարմանալի է՝ երբ դիտենք, որ Բուհմացոց մօտ տարեկումն հանգրեւ՝ անոնց լեզուին և մատենագրութեան այնքան հմտութիւն չունէր։

«Իւր սիրելագոյն պարագմունքն զատ, որ էր լեզուաց սկզբնական բաղակազմութեան և տարալուծութեան ուսումն, և որոյ մէջ գերագոյն վարժապետ հանդեսացաւ, կը սնանէր նաեւ իմաստասիրութեամբ, և ապա մոգեան դրութիւնն իրեն գրուածոց ոյժ և իմաստ կը հաղորդէր։

«Հայկական լեզուի ուսումն՝ թէ՛ իւր ներքին յատկութիւններով և թէ՛ իրանական լեզուաց տոհմին հետ ունեցած աղբնութեամբը՝ շուտով նորա յօժարակամ ուշադրութիւնը գրաւեց. «Ի՞նչ որ գաղանապա՛հ քօղեր տեսնէր՝ այնչափ ալ իւր եռանդը կը վառուէր զանոնք մէկդի առնելու, օգնելով ընդհանուր բանասիրական հետազօտութեանց։ Երբեք իրեն զեղեւումն կամ ցաւ չէր պատճառեր՝ մէկ մը կտրած անցած ճամբէն դարձեալ ետ դառնալ, և իւր խակութեան հասակի երկունքը՝ հասունացեալ կենաց պտուղներով կատարելագործել. և այս ջանքն ալ մինչեւ իւր կենաց վերջն ընկերաց իրեն, այնպէս որ իւր տառից Հայնագրութեան վրայոց ըրած վերջինն առաջարկութիւններն՝ հազիւ թէ այժմ տարւոյ մը շրջանը՝ կը բուրբնէ»։

Այս ներհուն խորհրդածութեանց վրայ ուրիշ բան չի մնար մեզ աւելցընելիք, բայց եթէ գովեստի և որոի հանութեամբ յիշեցնենք, որ Միւլլըի գրուածներն օգտուեցան մեծապէս այժմեան մեծագոյն բանասիրաց ոչ սակաւք, և յատկապէս մեր Վիէննաքնակ Միթիթարեան եղբայր երիտասարդագոյն գիտնականները։

Ազգային բանասիրաց անշուշտ օշինչնուալ հետաքրքրական կրնայ լինել Փր. Միւլլըի հայ լեզուի վրայ գրած գլխաւոր գործոց հետեւեալ ցուցակն, որ քաղուած է՝ հրատարակութեան կարգաւ՝ Վիէննական ակադեմիային գործոց հաւաքածուէն։

1864. — Երկու ճառք լեզուաբանական հայկական բերականութեան խնդրոց վրայօք։

Ա. բայածանցներու վրայ. Բ. թուական ածանցներու վրայ:

1862—63. — Յաւելուած հետազոտութեանց հայկական և անուանց (պոլականաց) վրայ: յօք. երեք տետրակ:

1863. — Յաւելուած հետազոտութեանց հայերէն բայերու վրայ:

1864. — Յաւելուած հետազոտութեանց հայկական անուանց (պոլականաց) վրայ:

1865. — Հայերէն ածանցներու վրայ (ի Հանդիսի Բէնֆէյի Արեւելիք և Արեւմտեւոր. Գ. 34):

1865. — Հայկական գրութեան օկզանաւորութեան վրայ:

1865. — Հայկականք. Ա. — 1. Ածանցք. — 2. Ստուգաբանութիւն Աստուած, կոչք, առիթ, հոգի բառերու:

1870. — Հայկականք. Բ. — 1. Անկատար բայերու. — 2. Ստուգաբանութիւն աղոտ, օր, ինձ, տէր, սիրամարգ, վարդապետ, ռահի բառից:

1871. — Հայկականք. Գ. — 1. Հայկական բառից վերջաւորութեանց օրէնքներն ու շեշտերը. — 2. Ստուգաբանութիւն բազմաթիւ բառերու:

1874. — Հայկականք. Գ. — 1. Բայերու երկրորդ դէմի և վերջաւորութեան վրայ. — 2. Գործիական հոլովի ք տառին վրայ. — 3. Ստուգաբանութիւնք բառից:

1878. — Հայկականք. Ե. — 1. Բայից սահմ. կատարեալի և ստորագասականին ց տառին վրայ. — 2. և. 2. ք. տառից վրայ. — 3. Ստուգաբանութիւնք բառից:

1877. — Հայերէն լեզուի դիրքը հնդկագերմանական լեզուաց շրջանին մէջ:

1890. — Հայ բառից ստուգաբանութիւնք (69 բառք):

Ասոնց հետ յիշենք նաեւ իւր եռահատոր գլխաւոր գործն Մարգարի լեզուաբանական գիտութեան (1876—87):

Փք. Միւլլերի կենաց և գրուածոց վրայ մանրամասն և ընդարձակագոյն տեղեկութիւններ ինդրող ազգային բանասիրաց ցոյց կու տամք՝ Հ. Գաբրիէլի Չարբանայեան վի. Ոչսոսմասիրութեանց հայ լեզուի և մատենագրութեան յարեւմտեան (ԺՂ—ԺԹ դար)

Հմտայից գրուածն (էջ 295—305). տպագր. 1895, ի Վենետիկ:

ՎԱՍՏԱՐՈՅ ԿԱՐԱՅ

Ե Ա

ՅՈՒՐԵԼԵԱՆ ՀԱՆԴԵՍԻ Ի ԼԻԶՊՈՆԱ

Ա իստուայն գեղեցկագոյն ամօղն մէջ (մայիս 15—30) Լուսիտանիոյ մայրաքաղաքում, Հնդկաստանի ծովային ճանապարհի գիւտին չորհարարութեան և առիթի՝ կատարուեցան մեծամեծ հանդէսներ, որոց համառօտ նկարագրի հետ, ըստ ինչորոշ ազնիւ բարեկամի՝ մը, պարտք կը համարիմ յօրինել աստ նաեւ այդ հանդիսից դիւցազնի՝ հուլականան Վաղդայ Եմմայի կենսագրականը, որ պատմութեան մէջ կը փայլի այն կենդանի լոյսերու նման՝ որը յաճախ փայլագելով երկնից սպիտակամութիւն ամպերու տակէն, յուշիկ յուշիկ կ'անհետանան կը կորսուին ի միութեան: Երեւոյն է նա 1469ին տեսնենք, Սիւնէս կոչուած փոքրիկ ծովեզերեայ քաղաքի մէջ, Լիզպոնայի հարաւակողմը, 24 փարօսի հետ: Աղնուական տոհմի մը զաւակ լինելով՝ ի մանկութենէ վարժեցաւ նոյն ժամանակի յատուկ ասպետական և զիտական կրթութեամբք, որոնցմով Լուսիտանիոյ այդ դարու մէջ ունեցաւ ոչ սակաւ մեծանուն և հայրենեաց օգտակար զաւակունք: Հնգեռտտանեւորդ դարու մէջ հանձնարեց և քաջաբար անձինք՝ ծովային ճամբորդութիւններ ընելով, նոր նոր երկիրներ գտնայլ իրենց մեծ պարծանք կը համարէին և հիմնովին կ'աւուճասիրէին

1. Յովակիմ Արաշիոյ տնոսանի բանաստեղծ և մատենագիր Լուսիտանացի, անդամ Լիզպոնայի Թագաւորական ճեմարանին: